Gereformeerd Tijdschrift.

Twaalfde Jaargang. Aflev. 10 Febr., 1912.

Adres der Redactie: Ds. G. Doekes te *Nieuwdorp* (Zeel.)

DE JONGSTE VERTALING VAN HET NIEUWE TESTAMENT.

Het Nieuwe Testament, opnieuw uit den grondtekst overgezet en van inleidingen en aanteekeningen voorzien door Dr H. Oort.

Zalt-Bommel, N. V. Uitgeversmaatsch. en Boekhandel, voorheen P. M. Wink, 1911.

In korten tijd zijn wij enkele nieuwe overzettingen van het Nieuwe Testament rijker geworden. De Roomsche Petrus-Canisius-Vereeniging gaf in 1907 een nieuwe vertaling van de Evangeliën en de Handelingen der Apostelen [1]). Een jaar later kwam Ds H. Bakels met zijn „Nieuwe Testament, voor leeken leesbaar gemaakt" [2]), terwijl ongeveer acht maanden geleden de verschijning begon van het werk, waarvan de titel hierboven staat afgedrukt.

Deze vertaling van Prof. Oort, welke zich wat de typografische uitvoering betreft geheel en al aansluit bij de Leidsche

1) De Heilige Evangeliën en de Handelingen der Apostelen. Nieuwe Nederlandsche vertaling met aanteekeningen en 2 kaartjes. Amsterdam, R. K. Propaganda-Genootschap.
Reeds verscheen het 59ste duizendtal.

2) Het Nieuwe Testament voor leeken leesbaar gemaakt. Te weten eene verbeterde Nederlandsche vertaling, waarin de meest treffende woorden en gedeelten sprekend gedrukt zijn, benevens korte inleidingen en 'n weinig verklarende noten, alsmede drie kaartjes en een aantal afbeeldingen naar Jan Luyken, bewerkt door H. Bakels, pred. bij de Doopsgez., en voorafgegaan door een inleiding van Prof. H. U. Meyboom, Hoogleeraar te Groningen. Amsterdam, Mij voor Goede en Goedkoope Lectuur, 1908.

Vertaling van het O. T. en daarmede een nieuwe overzetting van den geheelen Bijbel bedoelt te vormen, zal voor velen een verrassing zijn geweest. Althans, Prof. Meyboom vleide zich in zijn voorrede van Bakels' uitgave nog met de hoop „dat het aan latere geslachten gegeven mocht zijn de Nieuwe vertaling van het Oude Testament op waardige en evenredige wijze te zien aanvullen met een even massieve bewerking van het Nieuwe". Dat het tegenwoordig geslacht dit nog zou beleven, scheen niet te verwachten. Wel was de proef genomen. „Deskundigen traden met elkander in overleg. Maar het slot der overweging was, dat het plan werd opgegeven. Aan jeugdige krachten op het vereischte terrein van wetenschap bleek te zeer gebrek te bestaan. Omgekeerd was de verdeeldheid ten aanzien van de resultaten, vooral op het gebied der evangeliën-critiek en op dat der Paulinische brieven, te groot dan dat men met voldoende zekerheid de leeken zou kunnen voorlichten".

Nauwelijks drie jaren nadat deze regelen werden geschreven, ziet Prof. Meyboom zijn hoop in vervulling gaan. Waar jeugdige krachten ontbraken, heeft Prof. Oort het ondernomen, de nieuwe vertaling van het O. T. „aan te vullen met een even massieve bewerking van het Nieuwe".

Hoe men ook tegenover dezen arbeid moge staan, men moet de werkkracht en de volharding bewonderen, welke deze geleerde nog op gevorderden leeftijd aan den dag legt. Na niet alleen met Kuenen, Hooykaas en Kosters de Leidsche Vertaling bewerkt, maar die ook, toen zijne medearbeiders hem door den dood waren ontvallen, geheel alleen voor de pers gereed gemaakt te hebben, bracht hij thans, zonder medewerking van anderen, de reusachtige taak bijna ten einde van een geheel nieuwe overzetting van het N. T., met breede inleidingen, en met aanteekeningen die, in kleiner letter dan de tekst, niet zelden de helft der bladzijden beslaan. Hoe droef, dat een arbeid, verricht met zoo groote wetenschappelijke vaardigheid en met zoo onvermoeide toewijding, niet het Koninkrijk Gods ten goede komt, maar het ongeloof.

Zoomin als het O. T. is ook het N. voor Prof. Oort het Woord Gods. In het N. T. ziet hij niet anders dan een bundel

geschriften, „die de veelsoortige stroomingen van het Christendom der eerste twee eeuwen” weerspiegelt, en „in zijn geheel een beeld van het Christendom van het midden der tweede eeuw” geeft. De wereld, waarin het N. T. ons verplaatst is voor hem „een wereld, waarin veel verwarring heerscht. Een groot aantal godsdienstige meeningen en voorstellingen, meestal bij elkander passend, soms echter met elkaar strijdend, vele aantrekkelijk, eenige ons koud latend, zelfs min of meer aanstootelijk, gaan dan aan onzen geest voorbij.” Toch wordt wie zich de inspanning getroost, het N. T. goed te verstaan, z. i. „rijkelijk beloond: hij aanschouwt beelden van zedelijke voortreffelijkheid en vurig geloof, die onvergetelijk zijn; hij verneemt woorden waarvan de weerga nooit was gehoord, diepe en teedere woorden, openbaringen van een zeer rein en innig gemoedsleven”.

De Evangeliën zijn „het kostelijkste gedeelte van het N. T.”, maar — niet betrouwbaar. De evangelisten gingen heel vrij te werk met de overgeleverde stof en waren lichtvaardig in het oververtellen. „Wat de Evangeliën, indien wij daaruit Jezus en zijne omgeving willen leeren kennen, het meest onbetrouwbaar maakt, is de vrijmoedigheid waarmede men oudtijds zijn denkbeelden aan een groot man toeschreef.” De schrijvers „schroomden niet Jezus onderwijs te laten geven in alles waarin zijn aanhangers van volgende tijden belangstelden, hem zelfs vraagstukken te laten uitmaken die in zijne dagen nog niet aan de orde waren; zooals men hem ook toespelingen in den mond legde op feiten, die eerst lang na zijn dood hadden plaats gehad.” Toch zijn voor de kennis van den oorsprong des Christendoms de Evangeliën „nagenoeg de eenige bronnen”. „Omtrent de levensgeschiedenis van Jezus staat weinig vast.” Tot dit weinige behoort dan, dat hij, de „zoon van Maria en Jozef, den timmerman, te Nazaret geboren” werd! Meer is bekend van „hetgeen wij op goede gronden mogen houden voor de kern zijner prediking”. De vormen echter, waarin zijne denkbeelden gekleed zijn, komen voor rekening der evangelisten; deze „kunnen er blijkbaar dikwijls niet bij; zij miskennen den zin der woorden, verzwakken ze menigmaal door het verband waarin zij ze plaatsen en door hetgeen zij er aan toevoegen”.

Voor den hoogleeraar is geen enkel der evangeliën van den man, wiens naam het draagt, evenmin als z. i. het boek der Handelingen van Lucas kan zijn. Dit laatste is ook al „zeer onbetrouwbaar, niet alleen in het verhalen van wat Paulus heeft gedaan en ondervonden, maar wat erger is, in het weergeven zijner denkbeelden".

Van de Brieven, die op naam van dezen apostel staan, zijn alleen echt: Galaten, 1 en 2 Korinthe, Filippensen, I Thessalonicensen en Filémon. „Tegen den Paulinischen oorsprong der overige zijn te ernstige bezwaren dan dat men dien kan aannemen."

Met dit proefje uit de inleidingen meenen we te kunnen volstaan. Ik doe nu een greep uit de aanteekeningen, mij bepalend tot die op Mattheüs.

Bij Matth. 2 : 16 (kindermoord van Bethlehem): „Niet onwaarschijnlijk is het dat het verhaal van Exod. II aanleiding gegeven heeft tot de vorming dezer legende."

Bij Matth. 3 : 11: (Ik doop u wel met water tot bekeering): „De doop is niet een afbeelding der bekeering; want gewijde handelingen (sacramenten) waren oudtijds niet afbeeldingen eener waarheid maar middelen om een gewenschte verandering aa te brengen."

Bij Matth. 8 : 20 (Menschenzoon): „De vraag wat die benaming, door Jezus in de Evangeliën herhaaldelijk van zichzelven gebruikt, beteekent, is zeer moeilijk te beantwoorden. . . . De waarschijnlijkste toedracht der zaak is deze. In Dan. VII : 13 wordt „de Menschenzoon" gebruikt als vertegenwoordiger van „het rijk der heiligen", Israël of het Godsrijk. . . . . Dit kan ook door Jezus gedaan zijn. Het is mogelijk dat hij woorden als „Gij zult den Menschenzoon zien komen op de wolken des hemels" (XXVI : 64) bij de eene of andere gelegenheid uitgesproken heeft en daarmee bedoelde: gij zult het Godsrijk zien komen — zonder er bij te denken aan een plaats die hij zelf daarbij innemen zou. Maar de Christengemeenten, die zich de gulden eeuw, op aarde of in den hemel, niet konden voorstellen zonder hem als koning van het Godsrijk, zagen hem in dien Menschenzoon. Zoo werd het een Messiaansche titel en hem

in den mond gelegd wanneer hij van zichzelf sprak. Soms geschiedde dit zoo onhandig dat de zin eener uitspraak zeer onduidelijk werd; zie op IX : 6, XII : 8, XVI : 13."

Bij Matth. 11 : 16—19 (kinderen op de markt): „Wij hebben hier het oordeel van een Christen, die op den tijd van Jezus en Johannes terugziet en hun tijdgenooten veroordeelt omdat zij naar geen van beiden hebben willen luisteren."

Bij Matth. 20 : 23 (Mijn beker zult gij wel drinken): „.... niet licht zou de evangelist deze voorspelling aan Jezus op de lippen hebben gelegd indien zij niet vervuld was. Daar dit stuk ook in *Marcus* staat, moet Johannes dus gedood zijn voordat het geschrift is te boek gesteld waaraan Mattheüs en Marcus het verhaal hebben ontleend."

Bij Matth. 23 : 10 (want een is uw voorganger, de Christus): „Het gebruik van den naam *den Christus* bewijst dat wij hier geen woorden van Jezus voor ons hebben."

Bij Matth. 26 : 13 (alwaar dit Evangelie verkondigd zal worden): „Dit Evangelie=het boek van Mattheüs".

Bij Matth. 27 : 51 (daar scheurde het voorhangsel van den tempel): „Met het voorhangsel van den tempel kan de evangelist niets anders bedoeld hebben dan een gordijn tusschen het Heilige en het Allerheiligste. Hij meent zeker dat er zulk een gordijn was omdat het zoo staat in de beschrijving van den Tabernakel. Inderdaad was het in Jezus tijd zoo niet...."

Zoowel uit de inleidingen als uit de aanteekeningen blijkt, gelijk men ziet, dat Prof. Oort ten opzichte van de historische critiek tot het uiterste gaat. Alle conservatisme is hem vreemd. Een enkele maal moge 't woord „waarschijnlijk" wijzen op eenige reserve, in den regel zijn zijne uitspraken even stellig als beslist. De hoogleeraar wéét het, en niets staat hem in den weg om „met voldoende zekerheid de leeken te kunnen voorlichten".

Het kan niet anders of zelfs in vrijzinnigen kring zal de sympathie, waarmede deze arbeid ontvangen wordt, niet onverdeeld zijn. Prof. Meyboom, die in zijne geciteerde voorrede wees op „de verdeeldheid ten aanzien van de resultaten, vooral op het gebied der Evangeliën-critiek en op dat der Paulinische

brieven" sprak ongeveer terzelfder tijd in *de Hervorming*[1]), als zijn meening uit: „Allerwege staat alles op losse schroeven". Naar Harnack, dien ook Bakels erkent als „de grootste autoriteit op dit gebied"[2]), beginnen hier te lande velen te luisteren. Gelijk bekend is, wil deze Berlijnsche hoogleeraar, dat men op N. T. gebied meer met de traditie zal rekenen, en houdt hij zelf nagenoeg alle N. T. boeken voor echt. Wel heeft nog pas Prof. Eerdmans de orthodoxen gewaarschuwd[3]), in Harnacks inzichten „geen terugtred" te zien, die het conservatisme reden tot juichen zou geven, aangezien „de teruggetreden critiek de orthodoxie het recht verstand van de H. Schrift betwist", maar deze waarschuwing lijkt wonderveel op een poging, om den terugtocht eenigszins eervol te dekken.

In een overigens waardeerende aankondiging van Prof. Oorts werk[4]) stelt de moderne predikant Dykema met betrekking tot diens inleidingen en aanteekeningen de vraag: „Zijn deze nu betrouwbaar? Kan men er zich veilig op verlaten?" en beantwoordt die aldus:

„Allereerst zij geconstateerd, dat er ten opzichte van de Nieuw-Testamentische problemen nog volstrekt geen eenstemmigheid is en dat er bij name over den oorsprong van 't Christendom nog veel gestreden wordt". Voorts „deed Prof. Oort een goed werk door zich in de verschillende strijdpunten partij te stellen en met de vaardigheid van een Alexander ergere dan Gordiaansche knoopen door te hakken". Eindelijk, „zijne vertaling zal *binnen niet al te langen tijd om een opvolgster roepen*[5]), maar intusschen geeft zij wat tot op dezen als nieuw licht ontstoken werd".

In vleiende bewoordingen wordt Oort's werk hier feitelijk verouderd verklaard, eer het nog compleet is verschenen.

Het ligt buiten het bestek van een recensie-artikel, deze critische opvattingen te bestrijden. We vermelden ze alleen, om het

---

1) No. 51, 1908.
2) Bl. 356, Inleiding op de Handelingen der Apostelen.
3) N. R. Ct van 6 Dec. j.l., Avondbl. A.
4) N. R. Ct van 6 Juli j.l., Avondbl. A.
5) Ik cursiveer, L.

karakteristieke van deze nieuwe vertaling te doen uitkomen. Zij, die de historische critiek aanvaarden, erkennen trouwens reeds zelven, dat het onbevooroordeeld-zijn van hare beoefenaars maar schijnbaar is. Merkwaardig is de uitspraak van Ds Dykema, dat men ook in een zuiver wetenschappelijk bedoeld werk, naar 't woord van Goethe, wel eerlijkheid maar geen onpartijdigheid van een mensch eischen kan. Dat van moderne, en ook van ethische zijde de Schrift wordt verworpen als het Woord Gods, vindt niet zijn oorzaak in de resultaten der historische critiek, want steeds meer algemeen en openhartig wordt erkend, dat te dien opzichte de grootst mogelijke onzekerheid heerscht, maar in hun *standpunt* en *beginsel.*

Het is niet anders: Prof. Oort gebruikt de inleidingen en aanteekeningen van zijn werk om hypothesen te populariseeren geliefkoosde hypothesen ongetwijfeld, maar toch niet meer dan . . . hypothesen, welke door den een na den ander zijner geestverwanten worden losgelaten. Ik herinner hier aan wat Agnotos in het moderne *Theologisch Tijdschrift* schreef [1]), omtrent de wonderverhalen in O. en N. T., die hij zelf niet gelooft: „. . . . de historische critiek, zooals het oud-modernisme zich die denkt, verwerpt zulke verhalen als historie, niet op grond van de documenten, maar omdat men niet aan wonderen gelooft. Geloofde men daaraan wel, dan zou men op grond der documenten willen aannemen, wat men nu beweert te verwerpen op grond der documenten . . . . Ieder, die aanneemt, dat nog in de tegenwoordige wereld bovennatuurlijk ingrijpen plaats heeft en dus leeft in de wereldbeschouwing van de Bijbelschrijvers, zal op grond *zijner* historische waardeering als feit aanvaarden, wat een ander krachtens *zijne* historische critiek als feit verwerpt. Dat men dit vroeger niet juist inzag en waande de documenten geheel „onbevooroordeeld" te kunnen naderen, is geheel buiten kijf."

Is een krasser veroordeeling van Prof. Oort's oud-moderne standpunt denkbaar?

Wat nu de *vertaling* zelve betreft, afgezien van de inleidin-

---

1) Zie hierover breeder: Geref. Tijdschr., jg XI, blz. 410 v.v.

gen en aanteekeningen, deze verdient, dat ernstig van haar kennis worde genomen. Alles wat leiden kan tot juister inzicht in en beter verstand van het Woord Gods, willen we dankbaar aanvaarden, van welke zijde dit ook komt.

Toch gaan we niet accoord met Dr J. H. Gunning, als hij schrijft [1]: „Ik lees dit N. T. met groote bewondering, al heb ik tegen vele toelichtingen vaak bezwaar. Men begrijpt de heilige schrijvers oneindig beter dan in onze waardige maar in menig opzicht onduidelijke Staten-vertaling. Men moet toch weer een Nederlander zijn, om in een betere, nieuwe Bijbelvertaling een „geloofskwestie" te zien! Overal in de Christenheid, in Zwitserland en op IJsland, in Duitschland en in Spanje is men er blijde mee, maar in ons vrome China wordt men verketterd, zoodra men den tekst grondig uit het oorspronkelijke vertaalt!"

Deze regelen getuigen zeker niet van wijsheid en bedachtzaamheid. Maar we weten: Dr Gunning is impressionist en bedoelt 't beter dan hij 't zegt. Ook zou het me verwonderen, of hij zelf zal, bij nadere overweging, moeten erkennen, dat een nieuwe bijbelvertaling niet buiten de „geloofskwestie" staat. Of zou hij in allen ernst willen staande houden, dat aan een vertaler geen andere eisch moet worden gesteld dan nauwkeurig bekend te zijn met de taal waaruit èn met de taal waarin hij wil overzetten? Dient deze niet te zijn ingedrongen in den geest van den schrijver, wiens boek te vertalen hij zich tot taak heeft gesteld? Indien dit in 't algemeen alzoo is, klemt die eisch niet te meer, zoodra 't een werk geldt, dat handelt over „de dingen die des Geestes Gods zijn"? Dat Kloos van zijne vertaling der Imitatio Christi niet 't meeste genoegen heeft beleefd — kwam het niet daardoor dat hij een vreemdeling bleek in de christelijke gedachtenwereld?

De dingen, die des Geestes Gods zijn, zijn den natuurlijken mensch dwaasheid; hij kan ze niet verstaan omdat ze geestelijk onderscheiden worden. Zou het dan niet groot verschil maken, hoe een vertaler tegenover den Bijbel staat: vernieuwd en verlicht door den H. Geest dien erkennende voor de onfeilbare

---

1) Pniël, van 4 Nov. j.l.

openbaring Gods, òf in dien Bijbel niet anders ziende dan „werk van menschen van gelijke beweging als wij en met veel minder kennis niet alleen van stoffelijke maar ook van geestelijke dingen toegerust"? [1])

Inderdaad, een nieuwe Bijbelvertaling is wel ter dege een „geloofskwestie". Wie zich hiertoe aangordt moet niet slechts èn de grondtaal èn zijn moedertaal beheerschen, maar ook een diep inzicht hebben in de beteekenis der Schrift. Ook hier geldt het woord: trek uwe schoenen van uwe voeten, want de plaats waarop gij staat, is heilig land.

Toen de Leidsche Vertaling verscheen, werd zelfs van ethische zijde geklaagd, dat de noodige piëteit tegenover het oude en velen dierbare, niet was betracht. Prof. Oort's òverzetting van het N. T. geeft reden tot diezelfde klacht. Dat de woordenkeus geheel is van onzen tijd zijn, is op zichzelf uitnemend, maar daarom behoefde nog niet aan gewone, alledaagsche woorden de voorkeur te zijn gegeven; terwijl o. i. in den stijl eenigermate de herkomst der N. T. boeken moest zijn te onderkennen. Soms vraagt men zich af, of de vertaling met opzet zoo is gesteld dat het gewijd karakter, dat de goddelijke schoonheid van het N. T. te loor *moest* gaan.

Een enkel voorbeeld ten bewijze.

Staten-vertaling.	*Prof. Oort.*
Matth. 3 : 8.	
Brengt dan vruchten voort, der bekeering waardig.	Draagt dan vruchten die bij bekeering passen.
Matth. 3 : 15.	
Maar Jezus, antwoordende, zeide tot hem: Laat nu af; want aldus betaamt ons alle gerechtigheid te vervullen.	Jezus antwoordde hem: Laat mij begaan! Want op die wijze betaamt het ons alle plichten te vervullen.
Matth. 7 : 23.	
En dan zal ik hun openlijk aanzeggen: Ik heb u nooit ge-	En dan zal ik hun verklaren: Ik heb u nooit gekend; gaat

1) Algemeene Inleiding, Leidsche Vertaling.

kend; gaat weg van Mij, gij, die de ongerechtigheid werkt.

weg van mij, gij die de wet niet houdt.

Matth. 13 : 1—3.

En te dien dage Jezus, uit het huis gegaan zijnde, zat bij de zee. En tot Hem vergaderden vele scharen, zoodat Hij in een schip ging en nederzat, en al de schare stond op den oever. En Hij sprak tot hen vele dingen door gelijkenissen, zeggende: Ziet, een zaaier ging uit om te zaaien.

Te dien dage verliet Jezus zijn huis en ging aan de zee zitten. Nu verzamelden zich zoovele scharen om hem dat hij op een schip zitten ging, terwijl de schare op den oever stond. Hij sprak veel tot hen in gelijkenissen, aldus: Eens ging een zaaier uit zaaien.

Matth. 16 : 28.

Voorwaar zeg Ik u: Er zijn sommigen van die hier staan, dewelke den dood niet smaken zullen, totdat zij den Zoon des menschen zullen hebben zien komen in Zijn Koninkrijk.

Voorwaar, ik zeg u, sommigen van hen die hier staan zullen niet sterven voordat zij den Menschenzoon als Koning zien verschijnen.

Markus 13 : 1, 2.

En als Hij uit den tempel ging, zeide een van Zijne discipelen tot Hem: Meester, zie, hoedanige steenen, en hoedanige gebouwen! En Jezus, antwoordende, zeide tot hem: Ziet gij deze groote gebouwen? Er zal niet een steen op den andere steen gelaten worden, die niet afgebroken zal worden.

Toen hij den tempel verliet, zeide een zijner leerlingen: Meester, zie eens wat 'n steenen en gebouwen! En Jezus zeide: Ziet gij die groote gebouwen? Geen dier steenen zal op den anderen blijven liggen; alles zal worden gesloopt.

Ook Ds Dijkema heeft gevoeld, dat de goddelijke schoonheid van het N. T. in dit werk niet tot haar recht is gekomen. Hoort slechts:

„Mattheus 1 : 1 begint: Stamboom van Jezus Christus, zoon van David, zoon van Abraham, en vers 18 vangt aan: Met de geboorte van Jezus Christus is het zoo gegaan enz. Dat klinkt tegenover de

Staten-vertaling met haar: „Het boek des geslachts van Jezus Christus, den zoon van David, den zoon van Abraham" en haar gewijd: „De geboorte van Jezus Christus was nu aldus" enz. haast banaal. Het begin van de Bergrede luidt bij Prof. Oort aldus: Toen Jezus de scharen zag, beklom hij den berg en toen hij was gaan zitten, kwamen zijne leerlingen tot hem. Nu opende hij den mond en leerde hen aldus enz." De Staten-vertaling zegt ditzelfde in de volgende woorden: En Jezus, de scharen ziende, is geklommen op eenen berg; en als hij nedergezeten was, kwamen zijne discipelen tot hem. En zijnen mond geopend hebbende, leerde hij hen, zeggende enz". Dat klinkt wel heel anders, heel wat plechtiger, stichtelijker, voornamer — ongetwijfeld!"

Ds Dijkema is met eene verklaring gereed, die veel van een verontschuldiging heeft:

„De vertaling van Prof. Oort moet m. i. uitsluitend als wetenschappelijk werk worden beschouwd. Anders doet men haar onrecht. . . . . Dit werk heeft niet ten doel een poging te wagen om de Staten-vertaling van haar plaats te dringen en als stichtelijk leesboek zooveel mogelijk de oude klanken te doen voortklinken. De Staten-vertaling laat zich nu eenmaal niet verdringen; die is opgenomen in het leven van ons volk. De oude klanken zijn tegelijk de geliefde klanken en daarom voelt „men" het als een roof, wanneer men deze door nieuwe zou willen overstemmen."

Dat Prof. Oort's vertaling hier en daar „haast banaal" klinkt, minder „plechtig, stichtelijk, voornaam" dan de Staten-vertaling, is echter niet te verdedigen met beroep op het uitsluitend-wetenschappelijk karakter van zijn werk. Het draagt een heel ander karakter. De inleidingen en aanteekeningen wijzen uit, dat een poging gedaan wordt, de „resultaten" van de „wetenschap" bekend te maken ook buiten den engeren king der „deskundigen". Het doel is immers, naar Prof. Meyboom zeide, „met voldoende zekerheid de leeken te kunnen voorlichten"? Wat zouden „leeken" moeten beginnen met een uitsluitend wetenschappelijk werk? Prof. Oort's *beschouwing* van het N. T. verklaart alleen zijn *vertaling*. Was het N. T. voor hem waarlijk een Heilige Schrift, woordenkeus en stijl zouden dat heilig karakter hebben doen uitkomen.

Wat nu den tekst betreft, Prof. Oort volgde de handuitgave van E. Nestle, 1906, „gemaakt naar de drie beste, die van Tischendorf-Gebhardt, Westcott-Hort en Weymouth". 't Is ons nu nog onmogelijk, na te gaan, tot welke belangrijke afwijkingen van de Staten-vertaling dit geleid heeft. Evenzoo zal de beantwoording der vraag, wat de eigenlijke verdienste dezer overzetting is, en waar aan haar de voorkeur moet worden gegeven, moeten worden opgeschort tot het werk compleet is verschenen.

Evenals bij de Leidsche Vertaling is de gewone splitsing der bladzijden in twee kolommen vervallen, maar de oude indeeling in hoofdstukken en verzen behouden. Maar — en dit is bepaald een zeer groot voordeel — niet elk vers vangt met een nieuwen regel aan. De regels loopen door, en inspringen geschiedt slechts dan, als een nieuw gedeelte begint. Omdat de cijfers op den rand zijn geplaatst, en tusschen de verzen geen scheidingsteeken of eenige meerdere spatie is aangebracht, is het niet altijd even duidelijk, wanneer een vers eindigt. De uitgave der Petrus-Canisius-Vereeniging laat ook de regels doorloopen, maar heeft de vers-cijfers in den tekst behouden, zoodat dit bezwaar ondervangen wordt, terwijl de cijfers zoo klein zijn dat ze niet storen.

Wanneer twee hoofdstukken bijeen hooren, breekt Prof. Oort ze niet af, doch behoudt de eenheid, door alleen op den rand hiervan aanwijzing te doen. Begint midden in een hoofdstuk een geheel nieuw verhaal of betoog, dan wordt dit van het voorgaande afgescheiden door een nieuwe inhoudsopgave, die er boven is geplaatst.

Welk een aanwinst zou reeds het zijn, indien bv. het Nederlandsch Bijbelgenootschap, (dat het vertrouwen herwon en zich steeds meer op bijbel-uitgaven toelegt, die onze bewondering wekken vanwege de keurige uitvoering en den billijken prijs) ons een Bijbel bezorgde, naar deze methode gedrukt!

In menig opzicht kunnen wij ons over de verschijning van Prof. Oort's werk verblijden.

Allereerst zijn we daardoor er opnieuw aan herinnerd, dat de Staten-Vertaling, ook die van het N. T., dringend herziening

behoeft. Bijna drie eeuwen heeft deze onschatbare diensten bewezen. Maar — gelijk aan alle menschenwerk, zoo kleven ook aan haar gebreken. Ze is hier en daar onnauwkeurig, in de Brieven vooral soms onduidelijk, een enkele maal zelfs bepaald onjuist.

In de tweede plaats komt het tot ons met een ernstige aanklacht, die ons beschamen moet. Waar zijn de Schriftgeloovige geleerden in ons vaderland, die zooveel tijd en kracht geven aan de bestudeering der H. Schrift als van moderne zijde geschiedt? Neen, men mag niet voorbijzien dat voor modernen de moeilijkheden, aan een nieuwe bijbelvertaling verbonden, lang zoo groot niet zijn als voor ons. Hun bijbelbeschouwing brengt dit mêe. Het is voor hen slechts een kwestie van wetenschappelijke krachten en financiëele middelen. Wij echter staan bovendien voor de groote, albeheerschende vraag: wie zal dit werk ter hand nemen? Kan het, bij de versplintering die het Gereformeerd kerkelijk leven onzer dagen geeft te aanschouwen, evenals in de 17de eeuw uitgaan van eene Synode? En zoo niet, welke weg moet dan hiertoe worden ingeslagen?

Al geven we echter grif toe, dat wij hier staan voor een zeer ernstig bezwaar, daarmêe kan toch niet worden verontschuldigd, dat er onzerzijds op dit gebied zoo goed als niets wordt gedaan. Stel, het genoemde bezwaar vond binnen korten tijd gereede oplossing, dan zou 't nog zéér de vraag zijn, of het ontbreken van genoegzamen exegetischen voor-arbeid niet een groote hinderpaal blijken zou.

Zal er van een nieuwe overzetting der H. Schrift ooit iets komen, dan hebben we mannen noodig, vol des geloofs en des H. Geestes, wetenschappelijk duchtig toegerust, die niet wachten tot het plan zijn beslag heeft gekregen, maar terstond de hand aan den ploeg slaan, en zich tot nauwkeurige exegetische voor-studie zetten. Er moet voorbereidend worden gearbeid, *in de richting*, die na korter of langer tijd tot een nieuwe vertaling zal kunnen leiden.

Eindelijk, zelfs afgezien van het al- of niet-wenschelijke eener nieuwe vertaling, prikkelt het werk van Prof. Oort de Gereformeerde theologen tot indringende Schriftstudie. Gelijk we opmerkten, is de kennelijke bedoeling ervan, aan de „resultaten”

der historische critiek in zoo *wijd mogelijken kring* bekendheid te geven. Evenals van de Leidsche Vertaling zal ongetwijfeld ook hiervan weldra een eenigszins verkorte, goedkoope volksuitgave volgen. Zeker, het blijft noodig, de beginselen te bestrijden, waarvan de Schriftcritiek uitgaat, maar mogen we daarmêe volstaan? Zijn we ook niet geroepen, de beschuldigingen, evangelisten en apostelen aangewreven, dat hun voorstelling onjuist is, dat zij lichtvaardig zijn in hun mededeelingen, dat ze elkâar herhaaldelijk tegenspreken enz., te weerleggen? En om dat te kúnnen doen, moet bij ons de exegese, die al te lang naar den achtergrond werd gedrongen, hare eere-plaats hernemen. Dat onze hoogleeraren ons hierbij voorgaan, en den weg afteekenen, die zich op dit studieveld voor ons opent!

Gorcum. C. LINDEBOOM.

HET MOZAïSCH RECHT EN DE GEREFORMEERDE PREDIKING *).

In de Meimaand van het jaar 1907 werd op de algemeene vergadering der Christelijke Patroonsvereeniging „Boaz" o. m. een referaat gehouden door Ds. Vunderink, toenmaals Ned. Herv. pred. te Amersfoort, over: „Sociale wetgeving naar de beginselen van Gods Woord".

Bij het debat, dat zich hierover ontspon, vroeg een lid der Vereeniging of men, de beginselen van Gods Woord in deze naspeurende, zich enkel aan het Nieuwe Testament, dan wel ook aan het Oude moest houden, inzonderheid aan het zg. Mozaïsch recht, daarin vervat.

Wat de inleider hierop geantwoord heeft, meldt de historie niet; maar wel trof mij, wat kort daarop in „Hollandia" stond te lezen dienaangaande: „In Boaz vergadering werd gevraagd of men het Oude of het Nieuwe Testament moest hebben, om licht te geven over sociale wetgeving. Zoo vraagt men als men in het donker zit. Hoe treurig is 't met ons Christenvolk gesteld in dezen gewichtvollen tijd. Wij weten zelfs niet, wat met de H. S. in deze te beginnen. Ach, wisten we maar vast allen, dat we dit niet weten. Dat kon het begin worden van verlichting der oogen. Want niet alleen een eerlijk man in „Boaz" staat in deze met de H. S. verlegen. Dezelfde vraag — als er nog gevraagd wordt brengt dezelfde verwarring alom; en niet slechts bij patroons en arbeiders, maar ook bij politieke mannen en geleerden en bij predikanten".

Toen ik deze ontboezeming (die misschien van een tikje overdrijving niet geheel is vrij te pleiten) las, kon ik de betrekkelijke waarheid daarvan, althans voor mij zelven, niet ontkennen. En sindsdien, dit vraagstuk meer van nabij bestudeerende, werd ik in de overtuiging bevestigd, dat het zg. Mozaïsch

---

*) Lezing gehouden op den coetus van Geref. predikanten te Amsterdam, Nov. 1910.

recht tot nog toe te veel verwaarloosd werd door onze Geref. theologen en juristen, in zijn beteekenis voor onze Christelijk-sociale actie, ja ook ten deele, voor onze Gereformeerde prediking. Zeker, de algemeene beginselen ter oplossing van de vraag of en hoe het „Mozaïsch recht" gezag heeft voor het Christendom onzer dagen en mitsdien voor de Geref. prediking, zijn wel aangegeven.

Maar de nadere uitwerking dier beginselen, ontbreekt m. i. nog al te zeer.

Prof. Fabius is, voor zoover mij bekend, de eenige hedendaagsche Geref. jurist, die het M. R. tot opzettelijk onderwerp van studie gemaaakt heeft in zijn rectorale oratie uit den jare 1891: „Mozaïsch en Romeinsch recht".

Maar op de vraag, in „Boaz" jaarvergadering gedaan, geeft deze studie geen antwoord. Ze is ook trouwens eene *vergelijkende* rechtsstudie, die ten slotte alleen tot deze, voor ons vraagstuk, beteekenisvolle slotsom kwam: „aan een overnemen van het M. R. valt niet te denken: ook hier geldt, dat het brood in het zweet des aanschijns gegeten wordt. Wel hebben wij in dat recht ook te zoeken naar het woord ook voor onzen tijd".

Helaas, dit „woord" is daarna nimmer gesproken. Op bl. 113 van zijn „Studiën en Schetsen" Meinummez 1911, geeft Prof. Fabius nog enkele losse opmerkingen over het ons bindend gezag van het M. R.; maar van eene thetische behandeling van dit zoo gewichtig vraagstuk is ook hier geen sprake. Hetwelk te betreuren valt, aangezien onze V. U. toch zeker mannen telt, die er niet tegen opzien in het zweet huns aanschijns het brood der wetenschap te eten en anderen te doen eten. Maar het blijft een feit, dat onze Geref. juristen het woord voor onzen tijd, aan het M. R. ontleend, nog altijd niet gesproken hebben. Wat ik ten zeerste bejammer, en ook wel ietwat onverklaarbaar vind. Immers, ook in den kring der Geref. juristen neemt men wel — en te recht — goede nota van wat philosophen, economen en utopisten, als bv. Plato en Aristoteles, Ricardo en Marx, Owen en Fourier gedacht en gefantaseerd hebben over de beste maatschappijinrichting. Maar waarom denkt men dan niet naarstiglijk in en na, dat Mozaïsch recht, waarin niet 'n mensch, maar de alleen wijze God zelf,

lijnen van een model maatschappijinrichting gegeven heeft, dat voor ons Gereformeerden, toch meer dan alleen antikwarische waarde heeft? Ook van dit deel van het Mozaïsch recht geldt toch de lofprijzing uit den 19en Ps.: „Uwe rechten en inzettingen zijn mij begeerlijker dan fijn goud en zoeter dan honig". En Mozes zelf getuigde eens, Deut. 4 : 8: „wat groot volk is er, dat zoo rechtvaardige inzettingen en rechten heeft als deze *gansche* wet is, die ik heden voor uw aangezicht geef". 't Is dan ook een verblijdend teeken, dat althans in de theologische kringen van ons Geref. volk de beteekenis van het M. R. weer gevoeld wordt. Het proefschrift van Dr. W. van Es, Geref. pred. te Leeuwarden, in Maart 1909 verschenen, over: „De eigendom in den Plutateuch", kan dan ook toonen, welk een schat van beginselen voor Staat- en maatschappijkunde, gelijk ook voor de Geref. prediking er in dit M. R. besloten ligt; al is ook deze Theol. Doctor zeer voorzichtig in zijne conclusie ter beantwoording van de vraag: „wat heeft de eigendom in den Pleutateuch te zeggen voor het sociale leven van onzen tijd?", omdat z. i. „hier ieder woord rustig en omzichtig moet worden gewogen en overwogen" en hem alsnog „de gelegenheid daartoe ontbrak" in zijn proefschrift (p. 465).

Verwacht dan ook van mij niet, M. H., dat ik hier het woord van onzen tijd, dat er in het M. R. verborgen ligt, zal spreken.

Mijn eenig bedoelen is, dit vraagstuk in zijn actualiteit u iets nader voor oogen te stellen. En wel, in betrekking tot de Geref. prediking.

Ik wil dan eerst beginnen, in het kort mede te deelen wat ik onder den term: Mozaïsch recht, versta.

Om dan beknopt deze vier stellingen te ontwikkelen:

1e. Het M. R. heeft bindend gezag voor de Geref. prediking.

2e. De beteekenis van het M. R. voor het heden kan bij uitstek in de Geref. prediking tot haar recht komen.

3e. De Geref. prediking over het M. R. kan het sociaal element in die prediking ongemeen versterken.

4e. De Geref. prediking over het M R. kan een dankbare handleiding vormen, tot nadere uitwerking van de praktijk der godzaligheid in het veelvormige dagelijksche leven.

Allereerst dan: wat ik onder den term M. R. versta?

Mijn antwoord is, in den breeden zin deze term genomen, dit: het gansche samenstel van wetten en inzettingen, hetwelk God eenmaal aan zijn typisch bondsvolk Israël, door den dienst van Mozes, gegeven en opgelegd heeft.

Natuurlijk kom ik aldus, in vierkanten strijd met de resultaten der moderne Bijbelcritiek.

Prof. Oort, in de Gids van Oct. '91 de rectorale oratie van Prof. Fabius besprekend, schrijft: „het M. R. is het recht der oude Israëlieten van 400 jaar vóór Christus, ten onrechte aan Mozes toegeschreven". Nu, voor Geref. mannen van wetenschap is hier de valschelijk dusgenaamde wetenschap aan 't woord.

Gods Woord zegt in Ex. 24 : 3 uitdrukkelijk: „Mozes kwam en verhaalde den volke *al* de woorden des Heeren en *al* de rechten". En in Deut. 31 : 9: „en *Mozes schreef* deze wet en gaf ze den priesteren".

Ja, wat hier beslissend is en afdoend, de mond der Waarheid zelf, onze Heere Jezus Christus, die zich nimmer vergissen, of in onheilige accomodatie aansluiten kon aan een volkswaan, sprak eens: „Hebt gij niet gelezen in het boek van Mozes, hoe God in het doornbosch tot hem gesproken heeft"? En naar Joh. 5 : 43, getuigde Hij eens: „indien gij Mozes geloofdet, zoo zoudt gij Mij gelooven, want hij heeft van mij *geschreven*, maar zoo gij zijne *schriften* niet gelooft, hoe zult gij Mijne woorden gelooven"?

Echter, er dient nog nader onderscheid gemaakt tusschen het M. R. in breerder en in engeren zin.

In Deut. 4 wordt zelf een onderscheid gemaakt tusschen de „Tien Woorden", de „woorden des Verbonds" (Ex. 34 : 28, Deut. 4 : 13,) de eigenlijke verbondsacte tusschen Jehova en Zijn volk; en — wat Mozes zelf aldus uitdrukt in Deut. 4 : 14: „*ook* gebood mij de Heere *terzelfder* tijd, dat ik u inzettingen en rechten leeren zoude, opdat gij die deedt in het land, naar hetwelk gij doortrekt om het te erven".

Deze „inzettingen en rechten" nu betroffen Israëls uiterlijken eeredienst Gods, benevens die betrekking hadden op Israëls

staatsrechterlijk en maatschappelijk leven.

Nu is het inzonderheid dit laatste deel van heel de wetgegeving Gods door Mozes' dienst aan Israël geschonken, dat benoemd wordt met den vaststaanden term van: „Mozaïsch recht".

Niet, dat dit laatste één afgesloten geheel zou vormen, alleen maar in verwijderd verband staande tot de wet der zeden, de „Tien Woorden"; en waarin ook de ceremoniëele eeredienst een afzonderlijke rubriek zou vormen.

Integendeel, de moedergedachte ook in dit engere „Mozaïsch recht", is de Wet der tien woorden, die 't alles beheerscht.

Vandaar het eigenaardig verschijnsel in het M. R. dat er geen vaste rubriceering in valt te ontdekken. Eénzelfde motief, dat in al zijn onderdeelen weerkeert, maakt het alleen tot een afgesloten geheel; nl. dit: „Ik ben de Heere uw God; wees heilig want Ik ben heilig."

Dit motief moet b. v. in Lev. 19 : 3 het gebod aandringen „een ieder zal zijne moeder en zijnen vader vreezen en mijne sabbathen houden"; maar hetzelfde motief beheerscht het gebod in Lev. 11 : 44: „gij zult uwe ziel niet verontreinigen aan eenig kruipend gedierte, dat zich op aarde roert", gelijk ook dat andere, in Lev. 19 : 9: „gij zult den hoek uws velds niet ganschelijk afoogsten" enz.

Het M. R., zoowel in breeder als in enger zin, eischt dus heel het leven van Israël, in al zijn openbaringen op voor de heiliging van 's Heeren naam. Dit ééne motief geldt zoowel voor de diepstingrijpende religieuse inzettingen, als voor de oogenschijnlijk ongewichtigste handelingen en gedragingen, b. v. het dragen van 'n kleedingstuk, dat uit tweeërlei stof dooreen geweven is.

Hieruit volgt, dat het M. R. (in breeder zin) 'n eenheid uitmaakt; een organische eenheid, maar daarom dan ook in zijn verschillende geledingen moet onderscheiden worden.

En het is dit onderscheid in de geledingen, dat o. i. ook bepaalt dezen graad van bindbaarheid en normatief gezag, die dat M. R. ook nog voor ons, Christenen des N. Testaments, bezit. Omnium consensu bindt dan ook b. v. de Wet der zeden uit dat M. R., ons nog volstrektelijk; al moet ook op haar speci-

aal-Israëlitische inkleeding door ons gelet worden. En zulks niet zoozeer, omdat deze zedewet aan Israël gegeven is, als wel omdat in deze wet Israël, als zedelijk creatuur, van Godswege weer den onfeilbaren regel van zijn zedelijk leven ontving; zoodat deze wet ook, ook zedelijke creaturen, volstrektelijk blijft binden.

Maar anders staat het met die geledingen uit het M. R., die slaan op Israël's eeredienst, en op zijn staatsrechterlijk en maatschappelijk leven.

Daarin is verschil in graad van bindbaarheid, ook voor ons.

Immers, de inzettingen uit het M. R., die slaan op den speciaal aan Israël geboden cultus, golden alleen voor de bedeeling der schaduwen; toen God nog niet rechtstreeks tot de vaderen gesproken had door den Zoon. De belijder van den Nieuwen dag, erkent 't nu met, en op voorgang van den Apostel, dat hij „niet meer is onder de wet, maar onder de genade" (Rom. 6 ; 14); en dat hij „met Christus de eerste beginselen der wereld is afgestorven" (Col. 2 : 20).

Daarmede is nu niet gezegd, dat de Geref. prediking, dit gedeelte van het mozaisch recht veilig kan en moet overslaan. Het heeft nog altijd profetisch gezag voor ons; het komt ons in scherpe trekken den persoon en het werk van Christus, van Godswege heerlijk openbaren. En de kostelijke bundel preeken van wijlen Ds. Kohlbrugge over den Tabernakel kan 't ons toonen, hoeveel leering en troost er ook in dit gedeelte van het M. R. nog voor de gemeente van den nieuwen dag schuilt, al moet ook hier tegen overdrijving en gezochtheid gewaakt

Maar nu de staatrechtelijke en maatschappelijke inzettingen van oud Israël, het M. R. in den engsten zin, hebben die nog eenig normatief gezag voor ons? Kunnen die veilig uit de stof voor onze Geref. prediking gebannen worden?

Op deze allergewichtigste vraag wil ik eerst een historisch, en dan, zooveel mogenlijk is, een theoretisch antwoord geven. Ik begin daartoe te herinneren aan het feit, dat van den vader der Geref. prediking, Johannes Calvijn, ons nog 200 preeken over het boek Deuteronomium zijn bewaard gebleven, die hij uitgesproken heeft van 20 Maart 1555 tot 15 Juli 1556 te Genève; soms vier of vijf achtereen in één week, ze vervolgende

zelfs op Kerstmis Nieuwjaarsdag etc. Zonder iets over te slaan heeft Calvijn heel dit Bijbelboek, dus ook de daarin vervatte politieke en economische inzettingen Israël's bepreekt, en in hun normatief gezag voor de Gemeente van Christus ontwikkeld. Deze gestenografeerde preeken, vormen een hoogst belangrijke bijdrage voor de kennis van Calvijn en het Calvinisme; over allerlei kwesties, ook het maatschappelijk leven betreffende, laat Calvijn hier het nomatief gezag van Gods Woord uitgaan; en ze wettigen ten volle den eeretitel van „exegète orateur", die den grooten Hervormer op homiletisch gebied is toegekend.

Maar ook vóór, zoowel als na de groote Reformatie heeft de Christelijke Kerk gevoeld dat dit M. R., in engeren zin, meer waarde voor haar had, dan alleen antikwarische.

Immers op de verschillende Conciliën en Synoden der oude en middeleeuwsche Kerk werd, op advies harer bisschoppen, het bestaande Romeinsche recht met verschillende bepalingen uit het Mozaïsch recht aangevuld, zoodat mede hierdoor het z. g. canonieke recht, met zijn b. v. eigenaardige huwelijks- en rentebepalingen, ontstond.

En ook na de Reformatie is de nawerking van dit M. R. in enger zin, niet geheel opgehouden. De welbekende „Pelgrimvaders" b. v., besliste Calvinisten als zij waren, hebben bij de stichting hunner staten van Nieuw-Engeland, aan dit M. R. een breede plaats ingeruimd in hunne wetgeving; al gingen ze ook op vrij willekeurige wijze hierin te werk. (Zie Bancroft: geschiedenis van de Ver. Staten van N. Amerika; vertaling van Straatsman, bl. 252 etc). Zelfs in ons land moeten de Staten van Holland nog in 1735 bij placaat herinneren, dat „in foro Hollandico" het M. R. geenzins van geldende kracht was.

En voor eenige tientallen jaren terug, was er nog veel in de Noordsche en Zweedsche wetgeving, dat volgens Ed. Schall, den uitnemende kenner van het M. R., op de leest van dat recht geschoeid was.

Zelfs is 't nog maar eenige jaren geleden, dat door het Engelsche Parlement sommige huwelijksbepalingen uit Lev. 18, in het Engelsche huwelijksrecht opgenomen, voor niet langer geldende verklaarde.

En last not laest: nog in den jare 1883 voerden Prof. van

Velzen en Dr. Kuyper in de „Heraut" een polemiek met elkander over den ketterdood van overheidswege; en beriep Prof. Van Velzen zich ook o. m. op het Mozaïsch recht; dat zeker ook mede gewerkt heeft tot de bekende zinsnede in art. 36 over N. G. B. aangaande het „uitroeien" enz.

Genoeg dus, om te doen zien, hoe uit de historie der Kerk blijkt, dat ook dit gedeelte van 't M. R. voor veler besef nog min of meer ook ons bindende kracht had.

Maar welk theoretisch-weldoordacht antwoord dient nu gegeven op de vraag, hoe dit politiek-economisch deel van het M. R. ons nog bindt?

Reeds de Kerkvaders hebben zich, zoo schrijft Franc. Junius in zijn verhandeling: „de politieke Mosis obserratione" p. 378 ed. Kuyper, van deze vraag rekenschap trachten te geven. En nu maakten de Kerkvaders Hieronymus en Augustinus, en op hun voetspoor ook ook de scholastieke godgeleerdheid hier volgens Junius deze volgende onderscheidingen. In het M. R. zagen ze:

1e een deel, dat ze „gestorven", „mortua" noemden, omdat het ons, Christenen, hoegenaamd niet meer bindt; zooals b. v. de bloedwraak, de vrijsteden enz;

2e een deel, dat ze „doodaanbrengend" noemden, „motifera", nl. den geestelijken dood voor allen, die 't nu nog zouden willen onderhouden, b. v. de besnijdenis, waarvan het in Gal. 5 : 2 luidt: „ik, Paulus, zeg u, dat zoo ge u laat besnijden, Christus u niet nut zal zijn";

en 3e een deel, dat ze „mortalis" of „mutabilis", „stervelijk" noemden, omdat het wel niet naar den vorm, ons Christenen van de Nieuwe bedeeling bindt; maar naar zijn kerngedachte nog wel degelijk voor ons normatief moet worden geacht.

Dit derde deel omvat nu vrnl. wat Junius noemt de „leges politiae", d. w. z. de ordeningen voor de rechtsorde en economische verhoudingen onder oud-Israël. Hoe Junius in zijne bekende verhandeling op zijn 38 stellingen in deze, over dit vraagstuk dacht, wordt zeker wel het beknopst en duidelijkst weergegeven door Dr. A. Kuyper, den uitnemenden kenner van Junius. Dr. Kuyper dan zegt er dit van: „bij al wat aan de Joden geboden wordt, vraagt Junius naar wat

hun als creaturae en wat als Judaei geboden wordt. Wat den Joden in hunne bepaalde qualiteiten geboden wordt, hebben zij niet met ons gemeen, wat daarentegen hun als menschen bevolen wordt, is ons met hen gemeen. Wat den Joden als Joden geboden wordt, blijft voor hunne rekening, maar wat hun als mensch wordt geboden, moet voor ons een anderen vorm aannemen. Zoo ontstaat bv. de vraag, wat aan hen als menschen geboden werd in verhouding tot den bodem en hun medebewoners, tot de bijwoners, slaven en tot de particuliere omstandigheden en gelegenheden. Doch dat is regel, dat men, wat de personen betreft moet abstraheeren, totdat men den *mensch* heeft; bij de omstandigheden moet men abstraheeren, totdat men de algemeen menschelijke toestanden krijgt en wat het object betreft, totdat alle bijzondere qualiteiten verdwenen zijn en de zuivere verhouding van hen als mensch tot het object als nudum objectum humanum uitkomt" (Locus de Magistrata, college-dictaat p. 343).

Men ziet dus uit dit gevoelen van Junius en Kuyper, hoe ook het Mozaïsch recht in enger zin, wel degelijk beschouwd moet worden, als nog zeker normatief karakter te bezitten voor de geloovigen onder de Nieuwe bedeeling. De groote kunst is nu maar, om toegerust met de onmisbare kennis van Israëlitische en huidige maatschappelijk-staatkundige toestanden, en voorzien van fijne exegetische voelhorens, dit moeilijk werk van het abstraheeren van vorm en principium, te kunnen volvoeren.

Men kan dit werk des abstraheerens alleen dan goed volbrengen m. i., als men zijn principium divisionis niet kiest in het zg. „natuurrecht" (want dan komt men op Roomsch-rationalistischen lijn); maar wel, als met zijn principium divisionis kiest in wat, èn het boek der oorsprongen: Genesis, èn wat het N. Testament aan openbaringslicht ons doet opgaan over dit terrein des menschelijken levens.

Doet men dit laatste niet, dan loopt men 't gevaar van zelf met het eigen verduisterd verstand als rechter over dat recht te gaan zitten, en het Mozaïsch recht in den grond van zijn goddelijk karakter te berooven.

Dat dit gevaar niet denkbeeldig is, bewijst m. i. al wat Joh.

Hoornbeck schreef in zijn: „Libri octo pro convinc. et convert. Judaeis", (1655), p. 466: „derhalve zeggen wij, dat er niets tegen is, dat wij uit de rechterlijke wetten van Mozes ook in onze staatregelingen (politias) iets assumeeren, wanneer dit nl. ontegensprekelijk overeenkomt met het natuurrecht en de natuurlijke billijkheid, omdat wij, zulks doende, ons dan aansluiten bij het fundament en de analogie van het gemeene recht; en niet omdat zulks in de politieke regelingen der Joden (politiae Judaeorum) geweest is. Evenals, indien wij uit de 12 tafelen van Atheners of Romeinen overnemen, of uit de wetten van Galliërs of Angelen, wij zulks doen, niet omdat 't *hun* rechtsordeningen waren, maar omdat zulks behoort bij het gemeene recht en de *natuurlijke* gerechtigheid. welk recht wij voor ons en ons gebruik ten zeerste handhaven".

Nu is het hier de plaats niet, hierop nader in te gaan; ik voor mij heb altijd gemeend, dat wel de Roomsche theoloog en jurist zeker normatief gezag aan zg. „natuurlijke rechten" kan toeschrijven, in verband met de eigenaardige Roomsche leer van de oorspronkelijke natuur des menschen en het beeld Gods. Maar Geref. theologen en juristen dienen hier wel uiterst voorzichtig te werk te gaan; reden waarom ik niet begrijp, hoe Prof. Fabius bv. zoo geestdriftig zich stelt op 't standpunt van den *Roomschen* econoom Claudio Jannet, als die meent dat de overheid niet beletten mag dat personen tot rijkdom en economische macht komen, mits die verheffing door eerlijke middelen geschiedt, en door wettige vrije uitoefening van *natuurlijke* middelen (zie Fabius: Verzekeringsdwang p. 275; Studiën en Schetsen, 1909, p. 148).

Doch dit in het voorbijgaan. Hoofddoel van al deze aanhalingen is, te laten hooren. hoe de Geref. theologen van ouds zeker normatief gezag ook aan het Mozaïsch recht in enger zin, hebben toegekend; al liggen op dit terrein ook vele voetangels en klemmen, zoodat zeer fijne onderscheidingen hier noodig zijn, gelijk Junius op p. 391 nog maakt, als hij aantoont, hoe de Apostel Paulus, de schrijver van Gal. 5 : 2, zelf zijn geestelijken zoon Timotheus besneed (Hand. 16 : 3); hierbij opmerkende, op 't voetspoor van Augustinus (Epist. 19), dat in Paulus' dagen een overgangstijdperk werd doorgemaakt, waar-

in het instituut der besnijdenis wel „mortalis" was, maar nog niet „mortifera", omdat het Evangelie van Christus (die de vervulling der besnijdenis is) nog niet alom bekend gemaakt en van kracht was.

Eén getuige wensch ik nog aan te halen voor deze mijn eerstgeponeerde stelling.

Prof. Bavinck schrijft in zijn: „Christelijke beginselen en maatschappelijke verhoudingen", p. 42 het volgende: „ofschoon de Wetgeving onder Israël, evenals de profetie, in Christus vervuld is, blijft zij *toch voor ons nog van kracht*, in zoover zij in hare zuiver zedelijke bestanddeelen een onveranderlijk karakter draagt, den Goddelijken wil als regel voor het gansche leven, ook voor het volksleven handhaaft; alle verhoudingen, ook die van het bezit, naar het beginsel der gerechtigheid regelen wil, en voor de barmhartigheid een breede plaats in het volksleven inruimt".

Mij dunkt, M. H. meer citaten zijn voor u niet noodig om te bewijzen, dat ook in het M. R. in enger zin, eeuwige Godsgedachten zijn besloten, die als zoodanig wel degelijk een stoffe hebben uit te maken voor de Geref. prediking.

(Wordt vervolgd.)

Muiderberg. Ds. H. KOFFYBERG.

PREEKSCHETS.

LUCAS 11 : 31. De Koningin van het Zuiden zal opstaan in het oordeel met de mannen van dit geslacht, en zal ze veroordeelen; want zij is gekomen van de einden der aarde om te hooren de wijsheid van Salomo; en zie, meer dan Salomo is hier.

De Joden begeeren, uit ongeloof, een teeken. Ze zijn een een „boos geslacht." Ze zien het niet dat de historie *vol* is van teekenen. Dat Jezus zelf een teeken is. Zij „weerspreken" het.

Daarom zal dat alles hnn tot een oordeel zijn, zoo ze zich niet bekeeren.

Ook de geschiedenis der Koningin van het Zuiden zal tegen hen getuigen:

DE VEROORDEELING DER JODEN DOOR DE KONINGIN VAN HET ZUIDEN, DOOR JEZUS AANGEZEGD.

I. Op indrukwekkende wijze.
II. Als van onweerlegbare kracht.
III. Tot ernstige waarschuwing.

I. *Op indrukwekkende wijze.*

Zooals de Heere Jezus dat kan. De hoogste Profeet en Leeraar. Om de gewetens te treffen. Hij kent zóó de historie en verstaat hare sprake, kent zóó zijn gehoor en doorgrondt hun gedachten en behoeften, dat Hij op een waarlijk welsprekende, indrukwekkende wijze hun aanzegt, wàt hen predikt het komen van de Koningin van het Zuiden tot Salomo. In verschillend opzicht blijkt dit

a. De wijze waarop de Koningin van het Zuiden wordt beschreven.

1. Zij is de Koningin van Scheba; 1 Kon. 10, 2 Kron. 9.
2. Geen historische uitweidingen, gissingen over haar naam, persoon etc., die slechts de aandacht afleiden.

Met een enkel woord roept de Heere haar in de voorstelling Zijner hoorders op.

3. Haar daad, haar komen tot Salomo moet getuigen; zóó moeten de hoorders haar zien.

b. Ten aanzien van de omlijsting der omstandigheden, waarin Hij de veroordeeling laat voorkomen.

1. Verplaatst gehoor op oordeelsdag: „zal opstaan in het oordeel.”

2. Gelijk wat het verleden aangaat, zoo weet de Heere met een enkelen trek het aangrijpende van het toekomstig oordeel te teekenen: ’t is als een schildering: „zal opstaan met dit geslacht”.

3. Des te aangrijpender om dat: „met de mannen van dit geslacht”, wat teekent niet maar natuurlijke verwantschap, maar een zedelijke toestand.

c. Ten opzichte van de wijze van veroordeeling.

1. De Heere zegt niet *hoe*, maar eenvoudig *dat* ze hen zal veroordeelen.

2. De vorm op den achtergrond, conscientiën moeten getroffen. Niet nieuwsgierigheid geprikkeld.

3. De verschijning der Koningin genoeg. Zal hen ’t oordeel doen billijken.

d. Wat betreft de gronden der veroordeeling.

1. In tegenstellingen.

2. Doch in tegenstellingen, die te scherper treffen, omdat de hoorders ze zelf moeten uitwerken en doordenken.

3. Wat de gewetens raakt en zijn werking zal doen nog als „de Koningin van het Zuiden zal opstaan in het oordeel met de mannen van dit geslacht.”

II. *Als van onweerlegbare kracht.*

De kracht ligt in de tegenstellingen:

a. De Koningin van het Zuiden was begeerig naar wijsheid.

1. Zij kwam om Salomo’s wijsheid te hooren. Niet maar over spitsvondigheden en oppervlakkige raadselen. Maar: levenswijsheid, levensproblemen. Over de Wijs-

heid der Godsopenbaring, den Naam des Heeren.

2. De Joden hadden die begreerte niet.
Waren waanwijs. Legden den Heere lagen door strikvragen. Waren geen kinderen der wijsheid. Deze was hun ergernis en dwaasheid.

b. Zij getrooste zich veel moeite.

1. *Zij kwam van de einde der aarde.*
Dus van verre. Niet achtend moeiten en bezwaren voor persoon of regeering.

2. De Joden behoefden dat niet.
De Heere Jezus kwam tot hen, zocht hen op en droeg de ware wijsheid tot hen uit.

c. Tegenstelling tusschen de handelende personen.

1. Zij was een *vrouw*, — „mannen van dit geslacht".
Meer de man dan de vrouw is aangelegd op het zoeken naar wijsheid.

2. Zij was een heidensche vrouw — de Joden bondelingen.

3. Zij was een Koningin, toch was het haar niet te gering — voor de Joden bestond dit bezwaar niet.

d. Tegenstelling tusschen Salomo en den meerdere dan Salomo.

1. Allerlei tegenstellingen kunnen gemaakt. Hier gaat het maar over: wijsheid.

2. Salomo was in buitengewone mate van God begiftigd met wijsheid.
Doch de meerdere dan Salomo is: de Wijsheid zelve. Vleesch geworden Woord. De inhoud en werkmeester van de Wijsheid van Salomo en de profeten.
In Hem „al de schatten van kennis en wijsheid."

3. Hoe verschijnt daardoor der Joden gedrag nog in gansch ander licht.
De eenvoud van Jezus kan hun geen verontschuldiging wezen. Kenmerk van ware wijsheid is niet uitwendige glans, maar dat ze licht en leven geeft. Ze komt in eenvoudig gewaad. Opdat men tot haar naderen moge. De weg der ware wijsheid begint niet met maar eindigt in heerlijkheid en verheerlijking bij Jezus en Zijne discipelen.

III. *Tot ernstige waarschuwing:*

a. Voor de Joden.

1. Wie zich niet bekeert zal door de kracht van dit oordeel verpletterd worden.

2. Doch 't is nog een roepstem tot bekeering en waarschuwing, voor die 't hooren.
Om te komen tot Jezus en van Hem ware wijsheid te leeren. Alle ingebeelde wijsheid weg te werpen en zich te laten beoordeelen door Jezus Woord, in plaats van als rechter over Hem op te treden.

3. Velen zullen zich niet bekeeren, blijkens dit woord van Jezus.

b. Voor allen die het Evangelie hooren.

1. Want dat is *der wereld* de prediking der ware wijsheid.

2. En altijd zijn er zoovelen, die de wijsheid der wereld verkiezen, en Gods Wijsheid dwaasheid achten.
Als de Joden, omdat Gods Wijsheid *genade* predikt en door haar verlossing boodschapt.

c. Voor ons.

1. Boven de Koningin van het Zuiden en boven de Joden genieten wij nog weder vele voorrechten.

2. Des Heeren arbeid zoo onverpoosd om ons de ware wijsheid te leeren.

3. De historie gaat dag aan dag voort ons te vertoonen dat buiten Jezus de mensch en de wereld met alle aardsche wijsheid omkomt.

d. We hebben ons af te vragen of deze waarschuwing op ons de rechte uitwerking heeft gehad.

1. Dat is noodig, ook al zijn we, gelijk de Joden Bondelingen Gods.

2. Dat is mogelijk omdat Jezus zijn Wijsheid laat uitstralen opdat we daarbij ons beproeven.

3. Dat is hoogst gewichtig, omdat er in leven en sterven alles aan afhangt.

Giessendam. K. J. KAPTEIJN.

NALEZING.

DOKTER EN PREDIKANT.

In het onder ons nog veel te weinig gelezen „Orgaan van de Christelijke Vereeniging van Natuur- en Geneeskundigen in Nederland" (Afl. 1 van den vorigen jaargang) schreef Prof. Dr L. Bouman, hoogleeraar in de medische faculteit aan de Vrije Universiteit, een zeer lezenswaardig artikel over Psychische Therapie.

Hij roert de vraag aan, een vraag die in den eersten tijd zal *moeten* worden beantwoord, en zal *kunnen* worden beantwoord, wanneer predikanten en studenten de religieuse psychologie intensiever beoefenen, dan op dit oogenblik het geval is — hij roert de vraag aan, of de dokter en de predikant bij de behandeling van een patient, die psychisch krank is, kunnen samenwerken. Hij zegt daarvan:

> In den kring van de christelijke geneesheeren is ook met het oog op de quaestie, die ons bezighoudt, langdurig besproken, of we de hulp van den predikant bij de psychische therapie dankbaar zullen aanvaarden. Ik breng in herinnering, dat we bij het onderzoek meedeelden, dat er niemand naast den medicus kan staan. Bij de Therapie ben ik persoonlijk van meening, dat we die hulp in bepaalde gevallen met dankbaarheid zullen aannemen of in casu er toe opwekken zullen die hulp te verkrijgen. Vele van onze christelijke collega's deelen deze opvatting niet. Volgens hen is de predikant geroepen met de patiënten te spreken over den weg ter zaligheid, maar hij zou zijn taak overschrijden, indien hij den medicus zou willen helpen.
>
> Ik ben van een andere meening onder zekere voorwaarden. In sommige gevallen, door den medicus zelf te bepalen, acht ik die samenwerking nuttig en gewenscht, onder de uitdrukkelijke voorwaarde, dat de predikant ook psycholoog is en nadat met hem met goedvinden van den patiënt over zijn toestand gesproken is. Ik kan wel zonder tegenspraak beweren, dat lang niet elke predikant tegelijk psycholoog is en dat daarom voor den medicus voorzichtigheid geboden is. We raken hier aan moeilijke en teere quaesties, waarvan het lastig is voorbeelden te geven en waarbij het van het gevoel van den medicus afhangt, of hij op een bepaald moment den patiënt zal vragen een of an-

der punt met zijn predikant te behandelen. We mogen toch niet allerlei gebieden accapareeren onder de leus, dat we de psychologen zijn, maar moeten een gedeelte overlaten aan den theoloog, den jurist en den paedagoog. Indien we dat niet inzien, dan zullen we, zeer tot schade van onzen invloed, voor allerlei decepties komen te staan, de historie van den laatsten tijd heeft dit trouwens al bewezen.

In dit opzicht zal ook zeker de rijpere leeftijd eer de bijzondere eigenschappen van anderen erkennen dan de jongere, die, met idealen voor zijn tak van wetenschap bezield, het geheel meent te kunnen omvatten.

In zooverre zou ik meegaan met de collega's, die van andere meening zijn, als ook volgens mij de hoofdleiding toch bij den medicus zal moeten berusten en de theoloog alleen de helpende hand heeft te bieden.

Dit ruime, van vakvooroordeelen vrije standpunt van Prof. Bouman is o. i. volkomen juist. Samenwerking van dokter en predikant kan in bepaalde gevallen zeer gewenscht zijn en schoone resultaten hebben. De predikant moet psycholoog zijn en in overleg met den arts, die steeds de leiding in de behandeling van het ziektegeval heeft, die quaesties behandelen, welke het religieuse leven raken. De predikant ga niet buiten de grenzen van zijn gebied; hij zij bescheiden.

Maar diezelfde bescheidenheid past ook den arts, die allicht van ingewikkelde religieuse vraagstukken en de behandeling daarvan niet zoo op de hoogte is, als de predikant, die aan de hoogeschool in de religieuse psychologie werd onderwezen en zijn kennis door de ervaring dagelijks ziet aangevuld.

T. H.

ONZE CONFESSIE OP JAVA.

In de December-aflevering van *De Macedoniër* gaf Ds Bakker een belangrijk overzicht van ons Zendingsterrein op Midden-Java. En daarin wordt ook de vraag aangeroerd omtrent het wenschelijke of nietwenschelijke van de invoering en handhaving onzer Gereformeerde Belijdenisschriften in het Oosten. Men weet, dat sommigen een andere Confessie voor Java wenschelijk achten. Welnu, Ds Bakker bespreekt deze vraag op de volgende wijze:

Hiermee wordt tevens antwoord gegeven op de vraag, die in onze kringen wel eens wordt gedaan, of onze Gereformeerde belijdenis, als komende uit het Westen, den Javaan wel zal kunnen bezielen. De belijdenis van Gods Souvereiniteit (en deze staat toch in onze Belijdenisschriften altijd weer op den voorgrond) kan hem m. i. niet alleen bezielen, maar kan hem *alleen* bezielen. Daarin en daarin alleen vindt hij, evenals andere zondaren, vollen vrede en troost. Want ze komt niet van het Oosten noch van het Westen, maar van Boven, van hem, Die zich aan alle volken heeft geopenbaard door hetzelfde Woord.

Ook zegt het weinig, dat de Javaan andere geestelijke machten tegenover zich heeft, dan wij in het Westen. Alle *anen* en *isten* van verleden en tegenwoordigen tijd hebben op Java reeds hun intocht gedaan. Bovendien zijn de groote religieuse dwalingen van het menschenhart overal dezelfde. Het verschil tusschen Christendom en andere godsdiensten is niet dat het Christendom veel godsdienst heeft en de andere religies weinig of niets. Integendeel ook de valsche religies hebben alles. Zij hebben hunne beschouwingen over een Hooger Wezen, over 't besluit, de schepping, de zonde, de wederoprichting en de toekomst evengoed als wij. Alleen is dit hun ellende, dat al hun beschouwingen valsch zijn, dat zij niet anders bezitten dan een nabootsing van het echte goud der Heilige Schrift en der gezuiverde belijdenis. Overal en in elk land ter wereld kan de belijdenis van Gods Souvereiniteit met het volste recht gesteld worden tegenover elke valsche religie. Niet alleen, dat dit geschieden kan, het *moet* ook. Daarvoor heeft het Christendom van het Westen zijn belijdenis van God ontvangen, opdat het die zou uitspreken onder alle volken en natiën.

Het behoeft nauwelijks gezegd, dat we ons zeer verblijden over dit stukske. We waren dezelfde meening toegedaan, maar wie nimmer in Indië geweest is, kan in dezen natuurlijk niet zoo met kennis van zaken spreken. We verheugen er ons over, dat Ds Bakker, een deskundige als weinigen, zijn overtuiging heeft uitgesproken.

RECENSIËN.

De wonderen van den Zaligmaker, door G. WIELENGA, v. d. m. bij de Geref. Kerk van Zwolle. Met een voorrede van Prof. Dr. H. BAVINCK. *Kampen*, J. H. KOK, 1911.

Dit werk, thans compleet, en ook verkrijgbaar in geheel linnen band met titel, in groot 8o. op stevig papier en met flinke letter gedrukt, bevelen wij aan ter lezing en bestudeering. Niet alleen aan bedienaars des Woords en opzieners en diakenen, die allen, ook ieder der arbeiders voor zijn ambt, hier veel kunnen leeren. Allen die hun kennis van de Schriften en van den Zaligmaker wenschen te verhelderen en te vermeerderen, mogen den schrijver dankbaar zijn voor deze verrijking der theologische literatuur. 't Is niet een boek zooals er vele zijn, die hetzelfde onderwerp behandelen op een ietwat andere manier; en over de wonderen van den Zaligmaker is in onze taal weinig geschreven. Ds W. zegt daarvan in de „Inleiding": „Reeds sinds lang trok het onze aandacht, hoe opvallend weinig er in onze taal over de wonderen van den Zaligmaker geschreven is. De gelijkenissen werden telkens weer voor de gemeente verklaard en toegelicht, maar wat de wonderen aangaat moesten we ons nog altijd behelpen met de verouderde verklaring van den Coccejaan *Vitringa* en het onvolledige werk van *Theod. Anthonides*, en verscheen hoogstens nog een uit het Engelsch vertaalde bundel predikatiën van den bekenden *C. Spurgeon*, waarin zij evenwel niet allen, noch systematisch, behandeld worden.

Toch zijn voor ons deze werken en teekenen van den Christns van niet minder belang dan zijne woorden. Zij behooren immers bij elkander, als middelen der Godsopenbaring. Ook tegenover de critiek van het ongeloof heeft de Gemeente des Heeren deze zijne groote daden te vertellen. En bovenal, Hij heeft door deze zijne werken ook ons nog wat te zeggen."

De schrijver volgt de historische volgorde. „Ook in deze is er, evenals in zijne woorden, opklimming merkbaar, en bij het licht van zijn Woord zien wij ook deze wonderdaden des Zaligmakers steeds meer zijne heerlijkheid openbaren en zijne

macht ten toon spreiden tot onderwijzing en vertroosting der zijnen". Aan de behandeling van de wonderen elk afzonderlijk gaat vooraf een korte beschouwing over: 1 de namen der wonderen; 2 de beteekenis; 3 de verklaring; 4 de wonderen en de natuurwetten; 5 de wonderen der oude bedeeling; 6 der apostelen; 7 van satan; 8 het geloof der wonderwerken. Een, zij het ook korte, indeeling naar „de zaakorde", nu en dan ook door de Evangelisten gevolgd, en een saamvattende voorstelling van wat „Hij door deze werken ook ons nog te zeggen heeft", zou de waarde van dezen exegetisch-praktische „behandeling" der wonderen van den Zaligmaker nog verhoogen. Indien Ds. W. de verdiende erkenning van zijn arbeid ontvangt, zal een tweede druk wel na niet langen tijd noodig zijn. Misschien zou dan bovenstaande wenk nog overweging verdienen. Ook zou 't dan goed zijn, te trachten, nog duidelijker het verschil tusschen de bizonder treffende werkingen der Voorzienigheid Gods in het besturen van wereld en Kerk en de *wonderen* in 't licht te stellen. Moge dan ook de noot op bladz. 26, Hoofdst. V, *De wonderen der Oude Bedeeling*, aangevuld worden met een *waarschuwing* tegen de leer der zg. „middellijke wonderen" in de *Wetenschappelijke bijdragen tot bevestiging der O. T. geschiedenis*" van *Prof. Wright*. Dat *Dr. Kuyper* voor dit boek een aanbevelende voorrede heeft geschreven, maakt het nog te meer noodig tegen dit gevaarlijk boek te waarschuwen. Wij zijn zoo vrij hier de vraag te stellen: of zulke boeken *vrij* mogen passeeren in een Kerk, die zoowel tucht over de *leer* als over het *leven* plichtmatig erkent, en ook geacht wil worden, beiden getrouwelijk te oefenen? Wat *Dr. Wright* o.a. beweert van den doortocht door de Roode Zee, *Exod. 14:* dat de Zee doorwaadbaar werd door een zeer sterken wind, dien God juist op dat oogenblik zond, is ook met het verhaal zelf in strijd. Dr. W. is het slachtoffer van de, vroeger juist door Dr. K. zoo sterk afgekeurde, *apologetische* methode, die zooveel mogelijk de Schrift in overeenstemming met den natuurlijken stand en gang der dingen tracht te verklaren, om haar te meer ingang te doen vinden. Waarin verschilt *die* „verklaring" van de zg. „natuurlijken", behalve dat zij op den voorgrond stelt, dat *God* die „wonderen" werkte, door de gewone werking Zijner voor-

zienigheid? Jammer dat Ds. W. niet hier, evenals in Hfst. III „*De verklaring der wonderen*," tegen de „menschelijke" verklaring der wonderen van Jezus, door Dr. Kuyper, de ongegrondheid en verkeerdheid van K.'s aanbeveling van *Wright* heeft aangewezen. Tot nu toe heeft nog niemand getracht te weerleggen wat ik in den 8en jaargang van dit Tijdschrift, bl. 359, heb gewaarschuwd aangaande die „Bijdragen tot bevestiging" van *Dr. Wright.* Aldus: „De uitgave van dit boek is o. i. een vergissing, een fout. Omdat het de waarheid van de O. T. Geschiedenis wil *bewijzen*, en Gods doen *rechtvaardigen* voor ons redelijk besef; blz. 8. Daarmee hangt saam de verklaring meer uit de natuur dan uit het wonder, van onderscheidene gebeurtenissen; maar *de* fout is het *dubbelhartig* uitgangspunt, dat de goddelijkheid der Schrift aanneemt en hare *waarheid* wil *bewijzen.* Dit boek leidt ons een verkeerden weg op, den weg der apologie en, bedoeld òf niet, der van de apologie onafscheidbare critiek."

Tot het kostelijk boek van *Ds. G. Wielenga* terugkeerend, betuigen wij nogmaals onze warme ingenomenheid met dezen zijn arbeid, in de hoop, dat die noot geen schade moge doen, door b.v. te verhoogen den „moed" van onderwijzers, die ook reeds zulke „middellijke wonderen" op de school verhalen, gelijk mij onlangs gezegd werd dat er gevonden worden.

Hier en daar stuiten wij op een uitdrukking, die althans vatbaar is voor misverstand; om er één te noemen: bl. 20, „Jezus stelt zich in contact met de kranken en onreinen. Hij wordt als hunner een, *onrein* met de onreinen, maar zoo dat Hij niet met hen ondergaat, maar dat Zijn mogendheid hun onreinheid overwint en wegneemt." *Werd* Jezus inderdaad *onrein?* Dat zou men verwachten, als Hij bv. een *melaatsche* aanraakte. Maar is niet dit juist het wonder, dat wat ieder ander zou ontreinigen, Hém *niet* onrein maken kon, en Hij juist daardoor den melaatsche van zijne onreine ziekte genas?

Dat op de eerste bladzijde van de *Inleiding* ook *de eeuwige generatie* des Zoons tot de *wonderen* gerekend wordt, zal wel een verschrijving zijn; van *wonderen* kan alleen bij de werken Gods *naar buiten* sprake zijn.

De hooggeachte auteur zal in deze enkele opmerkingen wil-

len zien een blijk van belangstelling in deze vrucht van zijne Schriftstudie en welversneden pen. God stelle zijn boek tot rijken zegen!

Kampen, 12 Jan. '12. L. L.

Die Oden Salomos, unter Berücksichtigung der überlieferten Stichengliederung aus dem Syrischen ins Deutsche übersetzt und mit einem Kommentar versehen von Lic. Dr G. Diettrich, 1911 *Berlin,* Trowitzsch und Sohn. Prijs 5 Mark.

Diettrich houdt zich hier bezig met het interessante oud-christelijke psalmboek, dat bekend staat onder den naam van „De Oden van Salomo". Tot voor eenige jaren kenden we slechts eenige brokstukken van deze oden door citaten in oud-christelijke geschriften. Rendel Harris heeft echter door zijne in 1909 verschenen uitgaven en vertaling van den syrischen tekst, die door een waarschijnlijk uit de 17de eeuw afkomstig handschrift uit de Tigrisstreek te zijner kennis was gekomen, ons in de gelegenheid gesteld deze oude psalmen te bestudeeren. Gelijk a priori te verwachten was, hebben de vragen zich bij het bestudeeren dezer oden vermenigvuldigd en het is er nog ver van af, dat zich reeds eene communis opinio zou hebben gevormd. Zoo is Rendel Harris van oordeel, dat deze liederen van een Christen afkomstig zijn, terwijl ze volgens Harnack door een joodschen dichter geschreven zijn en de christelijke gedeelten eerst later zijn ingevoegd. Diettrich sluit zich grootendeels bij het gevoelen van Harnack aan, maar wijkt toch weer in zooverre van dezen af, dat hij deze oden aan meerdere dichters toeschrijft, gelijk trouwens ook de christelijke toevoegsels niet van eene hand zijn. Om dit gevoelen waarschijnlijk te kunnen maken, moet D. echter niet minder dan 65 interpolaties aannemen, tezamen niet minder dan 100 heele of halve verzen omvattende. Nu is dit laatste altijd een gevaarlijk wapen: door het aannemen van interpolaties kan men zoo ongeveer alles bewijzen wat men wil. Maar vooral wordt deze methode bedenkelijk, wanneer men, gelijk hier het geval is, daardoor ongeveer $^1/_8$ste gedeelte van het boek verwijdert. Reeds dit eene feit dwingt ons tot voorzichtigheid. En dat te meer, wanneer we zien, dat de als joodsch beschouwde bestanddeelen dezer

oden hoogstens $^1/_{90}$ste deel der liederen beslaan. Maar al komt het betoog van D. ten gunste van den joodschen oorsprong der Oden van Salomo mij allerminst stringent voor, wijl ook de geest dezer gedichten onsemitisch is en hier een mystiek spreekt, die we alleen in christelijke kringen zoeken, dit neemt niet weg, dat de schrijver zich in menig opzicht voor de verklaring dezer liederen verdienstelijk heeft gemaakt. De kommentaar, welke hij bij de vertaling heeft gevoegd, heldert menig punt op en de vele vergelijkingen, welke D. biedt, geven ruime stof voor nadere onderzoekingen. Inzooverre heeft hij de bestudeering dezer oden ongetwijfeld vooruitgebracht.

Kampen. A. NOORDTZIJ.

De Theologie van Kronieken, door Dr. J. SWART; Gebr. HOITSEMA, *Groningen* 1911; Prijs f 1.25.

Dit proefschrift der Groninger Universiteit kan met blijdschap worden begroet. Al geeft de auteur niet veel nieuws, door rangschikking der voorhanden stof is het hem toch gelukt nieuw licht op het geheel te laten vallen en den redactor van Kronieken binnen onzen gezichtskring te brengen. In een achttal hoofdstukken geeft Swart ons een beeld van de denkwereld van dezen schrijver, die, zich baseerend op Israëls theocratisch karakter, dienovereenkomstig het beeld van Israëls historie teekent, dat daardoor natuurlijk in meerdere trekken afwijkt van het beeld, ons gegeven door den profetischen redactor van Koningen. Ten slotte vat hij de resultaten van zijn onderzoek samen in een kort „Besluit", waarbij hij opmerkt, dat deze redactor zijn ideaal niet vindt in een priesterstaat, gelijk o. a. door Wellhausen is beweerd, maar in den Davidischen koning, wiens beeld een profetisch karakter vertoont. Daarom staat dan ook niet de nationale maar de theoratische eenheid op den voorgrond, welke laatste alleen de leden des volks tot Israël maakt. In Kronieken vinden we dus reeds dezelfde gedachte als die, welke Paulus in Rom. 9 ontwikkelt: dat niet allen Israël zijn die uit Israël zijn.

Al draagt natuurlijk deze studie in meer dan een opzicht de trekken van een eersteling, ze bewijst toch, dat de schrijver zijn stof beheerscht en met liefde behandeld heeft. Het komt mij

voor, dat Swart's betoog als gelukt moet worden beschouwd en dat zijne karakteriseering van Kronieken's theologie juist is. Het is te hopen, dat de Schrijver zijn arbeid op dit terrein zal voortzetten. Hier valt nog veel te werken.

Van de drukfouten teekende ik aan: lees bl. 16 r. 16 onmiddellijk, bl. 27 r. 14 Juda's, bl. 38 r. 18 of als zangers, bl. 40 r. 12 Ornan's, bl. 56 r. 9 geheel, bl. 57 r. 5 van waaruit, bl. 62 r. 22 door den kahal, bl. 63 r. 22 de ziener, bl. 64 r. 20 view, bl. 80 noot: climax, bl. 93 r. 2 persoonlijke, r. 19 Achan, bl. 95 r. 30 bekeert.

Kampen. A. NOORDTZIJ.

A. L'HOUET. **Zur Psychologie der Kultur**. Briefe an die Grossstadt. *Bremen*. CARL SCHÜNEMANN. Prijs 5 Mark.

De heer l' Houet heeft de pen eens vaardigen schrijvers. Die pen is het machtige wapen, dat deze militante persoonlijkheid gebruikt in zijn strijd tegen de grootstad-cultuur. Er is in zijn oog geen grooter kwaad op onzen aardbodem dan de hoogcultuur of over-cultuur van de groote wereldsteden. Hij somt al de nadeelen van het grootestadsleven op en verheerlijkt boeren en schippers. De Hollander die ter zee vaart of boert is in zijn oog een ideaalmensch. De auteur overdrijft, zeer zeker, maar door die overdrijving is zijn boek interessant van het begin tot het eind.

Hij maakt tal van rake opmerkingen bij de bespreking van het religieuse leven der grootstad. Merkwaardig is de teekening van de Duitsche stadspredikanten, die gesoigneerde, aan de aesthetische eischen beantwoordende, op rhetorische manier voorgedragen preeken houden. De stadsdominee heeft geen gemeente maar „publiek" voor zich. Wat zijn de preeken van den predikant op een boerendorp veel degelijker! Van de kerken in de groote steden zegt hij: Jeder weiss, Allegorien, Reduplikationen, Interjektionen, Verse in Prosagewand, alle Arten von geschraubten, gedrechselten und barocken Wort-und Satzbildungen geben sich da ein Stelldichein, nicht zum wenigsten schliesslich statt des offenen Gotteswortes Schmeicheleien in allen Formen an das Publikum, die demselben verdeckt werden, ihm aber selbst verständlich nur um so besser und glatter eingehen.

Gode zij dank, is het in *onze* stadsgemeenten toch anders!

De schrijver teekent het religieuse leven van de grootstadmenschen als week en zwak. Zie maar eens welke wandteksten in vele christelijke gezinnen hangen! 't Zijn alle zachte, liefelijke Bijbelwoorden. Maar de harde woorden, die spreken van zonde en ellende, laat men stillekens in den Bijbel staan! De ooren zijn te fijngevoelig om van schuld en straf te hooren.

Hij wijst ook op den ernst en de majesteit van de oude liturgische formulieren, inzonderheid van de liturgie bij de kerkelijke huwelijksinzegening. Welk eene krachtige taal! De huwelijksbeschouwing van de vaderen der reformatie, die de beschouwing van onzen Bijbel is, is toch anders, is hooger en dieper dan die van Goethe of Nietzsche! Laat er eens een commissie van moderne professoren en dominees benoemd worden om een nieuw huwelijksformulier op te stellen. Wat zou er van worden? Niets dan oppervlakkigheden!

Na de critische beschouwing over de godsdienstigheid in de groote steden volgt eene schildering van het zedelijk leven, dat op laag peil staat. In naam der Kunst wordt aan de zinnenlust bot gevierd. Schouwburg en fabriek zijn kweekplaatsen van ongerechtigheid. Het procent van lijders aan geslachtsziekten is in de kringen der hoogcultuur in de laatste jaren buitengewoon gestegen.

Ook de economische zijde van het vraagstuk wordt aangeroerd.

Dit populair geschreven boek is de lectuur overwaard.

T. H.

Dr J. Ridderbos. **Predikende het Evangelie des Koninkrijks.** *Kampen.* J. H. Kok. 1911.

Dr. Ridderbos, predikant bij de Gereformeerde Kerk te Meppel, geeft in dit werk van 236 bladzijden eene beschrijving van het wezen en den inhoud van het Koninkrijk der hemelen. Hij definieert het Koninkrijk Gods in zijne voltooiing als „die nieuwe orde der dingen, of die wedergeborene wereld, waarin Zijn volk, uit loutere genade door Zijne Koninklijke machtsbetooning (en dus in den weg des gerichts) uit alle heerschappij des Satans, der zonde en des doods verlost, van zijnen Koning het eeuwige zalige leven ontvangt, en

waarin nu voorts alle schepsel, een ieder *op* zijne eigene plaats, alleen door Gods Koninklijk gebod wordt geregeerd, zoodat Zijn wil geschiedt, gelijk in den hemel, alzoo ook op de aarde."

De titel van het boek is niet mooi. Trouwens in titels schijnt de schrijver niet sterk te zijn. Opschriften boven de hoofdstukken als „Voor den tijd", „Toegeworpen", „Tegen mijne wederpartij", zijn minder fraai. Het is gewenscht, dat een titel een klaar begrip of een oordeel zij, het moge een uitgesproken of een ingewikkeld oordeel zijn.

De titel is ook niet duidelijk. Bij eerste lezing doet het tegenwoordig deelwoord „predikende" vermoeden, dat het boek handelt over den *Prediker* van het Evangelie des Koninkrijks.

Het is ook de vraag, of de titel juist is. De schrijver beperkt het Evangelie des Koninkrijks tot hetgeen ons wordt medegedeeld door Mattheus, Marcus en Lucas. Nu is mij de synoptische quaestie niet geheel onbekend, maar, toegegeven het eigenaardig karakter van het Johannesevangelie, zou ik toch den auteur wel eens willen vragen, met welk recht hij eene beschrijving van het Evangelie des Koninkrijks tot de 3 eerste evangelisten beperkt. Naar *vier* zijden laat de H. Schrift het licht van de heerlijke persoonlijkheid van onzen Heiland uitstralen. Het is mijns inziens een fout, dat door Dr. Ridderbos in dit werk het Evangelie van Johannes ter zijde gesteld is.

Behalve op den titel, heb ik haast geene aanmerkingen. Integendeel, veel lof. De kracht van den schrijver ligt in *het betoog*.

Maar zijn betoog is helder als de dag. De draad van zijne redeneering is gemakkelijk te volgen.

Daarbij is zijn betoog niet dor en koud, maar levendig en warm. Wie Ridderbos' boek leest, voelt eene weldadige warmte zich tegenstralen.

Voor ontwikkelde gemeenteleden en met name voor predikanten is dit werk uitnemend geschikt. De predikant die dit boek koopt, zal er geen spijt van hebben. Dr. Ridderbos is een goed exegeet en werpt soms op een tekst een verrassend licht. 't Is een boek met frissche gedachten en tal van mooie opmerkingen. De verhandeling over Johannes den Dooper b.v. (bladz. 157—162) trof mij bizonder.

De uitgave is eenvoudig en net. T. H.

BOEKAANKONDIGING.

OP DE GALEIEN. Gedenkschriften van een Hugenoot, door F. Bettex. 201 bladz., *Kampen*, J. H. Kok, 1911.

Een interessant verhaal, dat van het begin tot het einde boeit. Het gruwelijk lijden van de galeislaven is treffend geteekend. Maar ook straalt de kracht der genade hier heerlijk in den zeldzamen geloofsmoed, waarmee de martelaren om des geloofs wille standhielden in het vuur der beproeving. We kunnen het van harte aanbevelen.

DE ROEPING DER CHISTENEN TEGENOVER LEGER EN VLOOT, door Ds J. H. Donner. 20 bladz. *Breukelen.* Mobach 1911.

„Filippus" deed een goed werk, dit referaat in druk te brengen. Het doel is uitnemend en het betoog laat zich aangenaam lezen.

HET WERK VAN CHRISTUS VOOR ONS EN HET WERK DES HEILIGEN GEESTES IN ONS, door een dochter van Ph. Mauro. 20 bladz. Voorhoeve, *'s Gravenhage.*

Deze Open brief riekt naar perfectionisme. De Schrijfster zal Rom. VII niet wel kunnen verklaren.

TOT DE WET EN TOT DE GETUIGENIS! Red. DD. Beekenkamp en Datema. Maassluische Boekhandel.

We zijn dankbaar, maar niet voldaan. Dankbaar, dat ook deze uitgave wil meewerken aan de verbreiding der Gereformeerde waarheid in de Herv. Kerk. Maar niet voldaan, omdat deze preeken zoowel exegetisch als homiletisch nog altoos niet op peil zijn. We blijven uitzien naar en hopen op beter.

BLOESEM EN VRUCHT. Red. A. J. Hoogenblik e. a. Firma Jan Haan, *Groningen.*

De eerste „vruchten", in deze periodiek geboden, zijn niet onsmakelijk. Trouwens de lijst van redactie-leden en medewerkers telt goede namen. Moge de hoofdzaak geen bloesem, maar rijpe vrucht zijn.

GEDICHTEN, door J. Dekker, pred. te *Kollum.* 103 bladz. *Groningen*, Bouwman en Venema, 1911.

De gaaf der poëzie is den auteur niet in rijke mate verleend. De sprankjes van kunstvermogen zijn in deze gedichten te tellen. Ds Dekker's kracht ligt op ander terrein. Dat hij hier de ster der wijzen ook op de reis naar Kanäan zoo nu en dan laat verschijnen, is zeker een „dichterlijke vrijheid". G. D.

HANDBOEK ten dienste van de Geref. Kerken in Nederland voor het jaar 1912. 24ste Jaargang. Oosterbaan en Le Cointre, *Goes.*

Dit Handboek behoeft onze aanbeveling niet meer. 't Is onmisbaar geworden en tegen het einde des jaars zien we reeds met verlangen naar de verschijning ervan uit. Moesten we vroeger tot half Januari, soms nog langer, geduld oefenen, thans was het vóór

den Nieuwjaarsdag in ons bezit. Zóó behoort het.

Het uiterlijk is uitnemend verzorgd. Veel beter dan bij den vorigen jaargang. De uitgevers hebben het smakelooze ingezien van een Gobeline-reclame op den titel-omslag. In plaats van een druk doende advertentie, met een leelijk fabrieksmerk — hoe vermoeiend, een heel jaar daartegen te moeten aankijken — is nu de omslag sober en deftig gehouden.

Ook de inhoud is flink bewerkt. Van jaar tot jaar wordt de kerkelijke statistiek nauwkeuriger, en wint daardoor dit Handboek aan practische bruikbaarheid.

Er zijn nog wel aanmerkingen te maken. En dan bepaal ik me tot de classis Gorinchem, en hare onmiddellijke omgeving.

In de aanteekening bij *Giesen- O. en N. kerk* wordt gezegd, dat deze kerk*en* gecombineerd zijn, terwijl enkele regels eerder wordt medegedeeld dat op 6 Nov. 1907 de ineensmelting plaats vond.

De aanteekening bij *Meerkerk* „Hoog-Blokland, Leerbroek, Lexmond en Nieuwland zijn aan de zorg van deze kerk toevertrouwd" is geheel onjuist.

Lexmond zou aan Meerkerk toevertrouwd zijn? En even te voren vinden we de kerk van Lexmond vermeld, sinds 1888 reeds zelfstandig geïnstitueerd, en sinds Sept. 1909 in het bezit van een eigen dienaar des Woords.

Leerbroek en Nieuwland zijn ook niet opgedragen aan Meerkerk's zorge, maar aan die van Leerdam. Alleen Hoog-Blokland en Laageind van Middelkoop is voor rekening van Meerkerk.

Foutief is ook de aanteekening bij *Noordeloos*. Goudriaan wordt niet tot *die* kerk gerekend, maar tot Ottoland, gelijk trouwens bij deze laatste ook wordt bericht.

Correctie vraagt evenzeer de aanteekening bij *Vuren* (classis Tiel). Dalem hoort niet onder het ressort van die kerk, maar onder dat van Gorinchem.

Allicht zullen er meerdere dergelijke onnauwkeurigheden voorkomen. Misschien zou het aanbeveling verdienen, dat de uitgevers uit elke classis een predikant uitnoodigden, de tegenwoordige opgaven van de kerken zijner classis te willen controleeren en zoo noodig te corrigeeren. Ons Handboek moet *volkomen* juist en betrouwbaar worden. Wij waardeeren, dat de uitgevers hiernaar ernstig streven. Daarom houden we onze opmerkingen ook niet terug.

Gorcum. C. LINDEBOOM.

NIEUW-HEBREEUWSCH op de Universiteit. Een ernstig woord aan allen, die den wetenschappelijken naam van Nederland willen hooghouden, door L. D. STAAL, Israel. predikant te *Zutphen*. *Zutphen*, J. NIJKAMP, 1911. 20 bladz.

Eene brochure, die ten doel heeft propaganda te maken voor de oprichting van een afzonderlijken leerstoel in het Nieuw-Hebreeuwsch. Bedoeld is natuurlijk aan eene onzer publieke Universiteiten. Enthousiasme daarvoor zal men in onzen Gereformeerden wetenschappelijken kring moeilijk kunnen verwachten. Het pleidooi van den schrijver is warm en in zooverre doeltreffend dat het belang der bestudeering van het Nieuw-Hebreeuwsch er uitnemend in uitkomt. Of het echter overtuigend is voor het beoogde doel, de oprichting van een afzonderlijken leerstoel voor dit vak, meenen wij nog te moeten betwijfelen.

Ermeloo. DR G. CH. AALDERS.